

DAYANIQLI İNKİŞAFIN 13-CÜ MƏQSƏDİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI VƏ AZƏRBAYCAN ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Arzu Valeh qızı Tağıyeva

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin doktorantı
arzu.taghiyeva@stat.gov.az

Xülasə

Məqalədə dayanıqlı inkişafın “İqlim dəyişikliyi və onun təsirlərinə qarşı mübarizə üzrə təcili tədbirlər görmək” adlı 13-cü məqsədinə dair BMT tərəfindən təsdiq edilmiş 8 göstəricinin metodologiyasının izahı verilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan üzrə DİM 13-ə dair statistik məlumatlar təqdim edilmişdir. Belə ki, statusu mövcuddur olan 13.1.1 (Fəlakətlər nəticəsində həlak olmuş, itkin düşmüş və birbaşa zərər çəkmiş şəxslərin əhalinin hər 100 000 nəfərinə düşən sayı) və 13.2.2 (İstixana qazlarının ümumi illik emissiyaları) göstəricilərinə dair statistik məlumatlar verilmişdir.

Açar sözlər: dayanıqlı inkişaf, istilik effekti yaradan qazlar, iqlim dəyişikliyi, DİM 13, fəlakətlər

Giriş

Sosial-iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi məsələsi müasir dövrün ən aktual problemlərindən biri kimi beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzində dayanan əsas ümumbəşəri məqsəddir. Belə ki, Sənaye İnqilabı ilə başlayan sürətli inkişaf həddindən artıq istehsal və istehlak, bu isə öz növbəsində ozon qatının zədələnməsi, qlobal iqlim dəyişiklikləri, eroziya, içməli su ehtiyatlarının tükənməsi, havanın çirklənməsi, səhrələşmə, torpağın degradasiyası, biomüxtəlifliyin azalması və sair kimi ekoloji problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan həm bugünkü, həm də gələcək nəsillərin rifahı və həyat keyfiyyətinin qorunması məsələsi ekoloji problemlərin qiymətləndirilməsini qaçınılmaz hala gətirmişdir.

Bu tip qlobal əhəmiyyətli ekoloji problemlər hələ 1980-ci illərdə yaranmış və 1990-cı illərdə inkişaf etdirilmiş dayanıqlı inkişaf konsepsiyasında öz əksini tapmışdır. 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş Ətraf mühit və İnkişaf üzrə Konfransda ətraf mühit problemlərinin həlli yolları nəzərdən keçirilərək gələcək nəsillərin imkanlarını məhdudlaşdırmadan bugünkü nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması məsələsi ön plana çəkilmişdir.

Bu məqsədlə, 2000-ci ildə imzalanmış BMT-nin Minillik Bəyannaməsindən irəli gələn Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin davamı olaraq BMT Baş Assambleyasının 2015-ci il 25 sentyabr tarixli A/RES/70/1 nömrəli qətnaməsi ilə 17 məqsəd və 169 hədəfdən ibarət “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik” (“Gündəlik-2030”) təsdiq edilmişdir.

BMT “Gündəlik-2030”-un 31-ci bəndi vasitəsilə dünya ölkələrini qlobal istixana qazları emissiyalarının azaldılmasını sürətləndirməyə və iqlim dəyişikliyi mənfəətlərinə uyğunlaşmanı həll etməyə yönəlmiş mümkün olan ən geniş beynəlxalq əməkdaşlığa çağırır. Üzv Dövlətlər həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının (UNFCCC) əhəmiyyətini və kifayət qədər vaxt çərçivəsində ekosistemlərin iqlim dəyişikliyinə təbii uyğunlaşmasına imkan vermək, ərzaq istehsalının təhdid edilməməsinə təmin etmək və ümumi, lakin fərqləndirilmiş öhdəliklərimizə və müvafiq imkanlarımıza uyğun olaraq iqtisadi inkişafın dayanıqlı şəkildə davam etməsinə imkan vermək məqsədilə atmosferdə istilik effekti yaradan qazların (İEYQ)

konsentrasiyalarının iqlim sisteminə təhlükə törədəcək həddə çatmasının qarşısının alınmasına nail olmaq üzrə öhdəliklərini bir daha təsdiqləyirlər.

Metodologiya

BMT tərəfindən Dayanıqlı inkişafın “İqlim dəyişikliyi və onun təsirlərinə qarşı mübarizə üzrə təcili tədbirlər görmək” adlı 13-cü məqsədi (DİM 13) üzrə 5 hədəf və həmin hədəflərə nailolma vəziyyətini ölçmək üçün isə 8 göstərici müəyyən olunmuşdur.

İndi isə DİM 13-ün hər bir hədəf və göstəricilərinin konsepsiyasına nəzər yetirək.

13.1. Bütün ölkələrdə iqlimlə bağlı təhlükələrə və təbii fəlakətlərə qarşı dayanıqlığı və uyğunlaşma potensialını gücləndirmək

13.1-ci hədəfin monitorinqi 3 göstərici vasitəsilə aparılır. Həmin göstəricilərin metodologiyası ilə tanış olaq.

13.1.1 Fəlakətlər nəticəsində həlak olmuş, itkin düşmüş və birbaşa zərər çəkmiş şəxslərin əhalinin hər 100 000 nəfərinə düşən sayı

Göstərici fəlakətlər nəticəsində həlak olmuş, itkin düşmüş və birbaşa zərər çəkmiş şəxslərin sayının əhalinin orta illik sayına nisbətinin 100 000-ə hasili kimi hesablanır. Burada fəlakət nəticəsində *həlak olmuş şəxs* dedikdə, təbii fəlakət zamanı vəfat edən və ya birbaşa təhlükəli hadisənin baş verməsi səbəbindən alınmış xəsarət nəticəsində sonradan ölən insanlar, *itkin düşmüş şəxs* dedikdə isə təhlükəli hadisədən sonra harada olduğu bilinməyən insanların sayı nəzərdə tutulur. Buraya ölmüş hesab edilən, lakin cəsəd kimi heç bir maddi sübutu olmayan və barəsində səlahiyyətli orqanlara rəsmi/hüquqi hesabat təqdim edilmiş şəxslər daxildir. Birbaşa zərər çəkmiş şəxslərə təhlükəli hadisə nəticəsində sağlamlığına bu və ya digər dərəcədə zərər dəymiş şəxslər, eləcə də təxliyə olunmuş, köçürülmüş və yaşayış vasitələrinə, iqtisadi, fiziki, sosial, mədəni və ekoloji aktivlərinə birbaşa ziyan dəymiş şəxslər daxildir.

Göstəricinin 3 əsas dezaqreqasiya səviyyəsi mövcuddur: fəlakətlər nəticəsində: a) həlak olmuş; b) itkin düşmüş; c) birbaşa zərər çəkmiş şəxslərin əhalinin hər 100 000 nəfərinə düşən sayı.

Bununla yanaşı, göstərici inzibati ərazi vahidinə, cinsə, yaşa, əlillik dərəcəsinə, gəlir səviyyəsinə görə də dezaqreqasiya oluna bilər [1].

13.1.2 2015-2030-cu illərdə Fəlakət Riskinin Azaldılması üzrə Senday Çərçivə Proqramına uyğun fəlakət riskinin azaldılmasına dair milli strategiyaları qəbul etmiş və həyata keçirən ölkələrin sayı

İqlim dəyişmələrinin dayanıqlı inkişafa təsiri tədricən başlayan hadisələr (məs.dəniz səviyyəsinin qalxması, temperaturun yüksəlməsi, okeanın turşulaşması, buzlaqların əriməsi və əlaqədar təsirlər, şoranlaşma, torpaq və meşələrin degradasiyası, biomüxtəlifliyin itməsi və səhralaşma) və ekstremal hadisələr formasında özünü göstərir. Fəlakət risklərinin azaldılması üzrə qabaqlayıcı strategiyalar iqlim dəyişmələrinin təsirinin aradan qaldırılmasına və iqtisadi, sosial, səhiyyə və ekoloji dayanıqlılığın gücləndirilməsinə yönələcək. Belə ki, bu göstərici DİM-lərlə Fəlakət Riskinin Azaldılması üzrə Senday Çərçivə Proqramı arasında “körpü” yaradacaq. Fəlakət risklərinin azaldılması üzrə yerli strategiyaları qəbul və icra edən hökumətlərin sayının artırılması iqtisadi, ekoloji və sosial perspektivdən dayanıqlı inkişafa töhfə verəcək. İqtisadi, ekoloji və sosial perspektivlərə yoxsulluğun aradan qaldırılması, dayanıqlı şəhərlər və iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma daxildir.

Baş Assambleya tərəfindən yaradılmış fəlakət riskinin azaldılması ilə bağlı göstəricilər və terminologiya üzrə Açıq Hökumətlərarası Ekspert İşçi Qrupu (69/284 qətnamə) Senday Çərçivəsinin həyata keçirilməsində qlobal tərəqqinin ölçülməsi üçün bir sıra göstəricilər hazırlayır. Bu göstəricilər sonda Senday Çərçivə göstəriciləri üzrə razılaşmaları əks etdirəcək.

2007-ci ildən başlamış Hyogo Çərçivə Fəaliyyəti (HFA) Monitorunun həyata keçirilməsi nəticəsində BMT-nin Fəlakətlərin Azaldılması üzrə Beynəlxalq Strategiyasına (UNISDR) hesabat verən ölkələrin sayı 2007-ci ildəki 60-dan artaraq 140-dan çox ölkəyə yüksəlmişdir. 2015-ci ilə qədər olan dörd hesabat dövrü ərzində HFA Monitoru milli Fəlakət Riskinin Azaldılması (DRR) siyasəti üzrə dünyanın ən böyük məlumat anbarını yaradıb.

Onun müvəqqəti olaraq Senday Monitor adlandırılan varisi həm Senday Çərçivəsinin, həm də DİM-lərin müvafiq hədəflərinə nail olmaqda irəliləyiş haqqında hesabatın verilməsini asanlaşdıracaq bazanın yaradılmasına xidmət edir. Həmin göstəricilər ölkələr üzrə inkişaf dinamikasını görməyə xidmət edir. Göstəricilərin hesablanma metodologiyası Açıq Hökumətlərarası Ekspert İşçi Qrupu (OEIWG) tərəfindən tərtib edilmişdir.

Həm OEIWG, həm də DİM-lər üzrə İdarələrarası Ekspert Qrupunun (IAEG-SDGs) üzvləri qeyd etdilər ki, sadəcə olaraq ölkələrin sayını hesablayan göstəricilər tövsiyə edilmir, əksinə, zamanla irəliləyişi ölçmək üçün göstəricilər təklif edilmişdir. OEIWG və IAEG-in müzakirələrinə əlavə olaraq, UNISDR milli və yerli DRR-nin təkmilləşdirilməsinin monitorinqinə imkan verən hesablama metodologiyalarını təklif etmişdir. Bu metodologiyalar strategiyaların sayının sadə kəmiyyət qiymətləndirilməsi, eləcə də Senday Çərçivəsi ilə uyğunluğun keyfiyyət ölçüsünə əhatə edir.

DİM-lər və Senday Çərçivəsinin hədəfləri haqqında hesabatda təsbit edilmiş fəlakət riskinin azaldılması strategiyalarına dair tələbləri nəzərə alaraq, 2020-ci ilə qədər bütün üzv dövlətlərin OEIWG-nin tövsiyə və təlimatlarına uyğun olaraq DRR strategiyaları barədə məlumat verəcəyi gözlənilir.

IAEG-SDGs və BMT-nin Statistika Komissiyası OEIWG-nin rolunu rəsmi olaraq tanıyır. Belə ki, fəlakətlə bağlı DİM göstəriciləri üçün metodologiyanın daha da təkmilləşdirilməsi və inkişafı üçün məsuliyyəti bu işçi qrupuna həvalə etmişdir [2].

13.1.3 Fəlakət riskinin azaldılmasına dair milli strategiyalara uyğun fəlakət riskinin azaldılması üzrə yerli strategiyaları qəbul etmiş və həyata keçirən yerli hakimiyyət orqanlarının xüsusi çəkisi

2015-2030-cu illər üçün DRR üzrə Senday Çərçivəsi 2015-ci ilin martında BMT-nin Üzv Dövlətləri tərəfindən fəlakət riskinin azaldılması üzrə global siyasət kimi qəbul edilmişdir. Hədəflərdən biri belədir: “2020-ci ilə qədər milli və yerli fəlakət risklərinin azaldılması strategiyalarına malik ölkələrin sayını əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq”. Senday Çərçivəsinə uyğun olaraq, fəlakət riskinin azaldılması strategiyaları və siyasətləri bütün sektorlar üzrə fəlakət riskinin azaldılmasını əsas istiqamətə çevirməli və integrasiya etməlidir. Bu strategiyalar fəlakət riskinin yaranmasının qarşısının alınmasına, mövcud riskin azaldılmasına və iqtisadi, sosial və ekoloji dayanıqlığın gücləndirilməsinə yönəldilməlidir.

Üzv dövlətlər milli strategiyaya uyğun olaraq yerli DRR strategiyalarını qəbul edən və həyata keçirən yerli hökumətlərin sayını hesablayır və onu ölkədəki yerli hökumətlərin ümumi sayının faizi kimi ifadə edirlər. Qlobal Orta daha sonra hər bir Üzv Dövlətin məlumatlarının cəbri ortası kimi hesablanır [3].

13.2. İqlim dəyişikliyi ilə bağlı tədbirləri milli siyasətlərə, strategiyalara və planlaşdırmaya daxil etmək

13.2-ci hədəfin monitorinqi 2 göstərici vasitəsilə aparılır.

13.2.1 Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının katibliyinə bildirildiyi qaydada, milli səviyyədə müəyyən edilmiş töhfələrə, uzunmüddətli strategiyalara, milli uyğunlaşma planlarına və uyğunlaşma kommunikasiyalarına malik ölkələrin sayı

Bu göstərici Tərəfləri Paris sazişinin 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinin¹ icrasına təşviq edir. Bu məqsədlə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasına (UNFCCC) uyğun olaraq, bütün Tərəflər ümumi, lakin fərqləndirilmiş öhdəliklərini, eləcə də onların spesifik milli və regional inkişaf prioritetləri, məqsədləri və şərtlərini nəzərə alaraq, iqlim dəyişikliyini azaltmaq və adekvat uyğunlaşmanı asanlaşdırmaq üçün tədbirləri ehtiva edən milli/regional proqramlar hazırlamalı, həyata keçirməli və əldə olunan irəliləyişlər barədə hesabatları müntəzəm olaraq yeniləyərək nəşr etdirməlidirlər.

¹ Bu Saziş, fərqli milli şəraitlər nəzərə alınmaqla, bərabərlik və ümumi, lakin müxtəlif (diferensial) cavabdehlik və müvafiq imkanlar prinsipini əks etdirməklə həyata keçiriləcəkdir.

2023-cü ildən başlayaraq, sonra isə hər beş ildən bir hökumətlər Sazişin məqsədinə və onun uzunmüddətli hədəflərinə nail olmaq istiqamətində kollektiv irəliləyişi qiymətləndirmək üçün Sazişin icra vəziyyətini qiymətləndirəcəklər.

Milli uyğunlaşma planı (NAP) prosesi Kankun Uyğunlaşma Çərçivəsində (CAF) yaradılmışdır. O, Tərəflərə orta və uzunmüddətli uyğunlaşma ehtiyaclarını müəyyən edərək milli uyğunlaşma planlarını formalaşdırmaq və həyata keçirmək imkanı verir. Bu, texniki təlimatlarla dəstəklənən və NAP-in formalaşdırılmasını dəstəkləmək məqsədilə Yaşıl İqlim Fonduna Hazırlıq və Hazırlığa Dəstək Proqramı vasitəsilə hər bir inkişaf etməkdə olan ölkələrə 3 milyon ABŞ dollarına qədər maliyyə yardımı nəzərdə tutan mütərəqqi və iterativ bir prosesdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramına əsasən (UNDP) uyğunlaşma iqlim hadisələrinin təsirini azaltmaq, öhdəsindən gəlmək və onların nəticələrindən faydalanmaq üçün strategiyaların təkmilləşdirilməsi, işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsini nəzərdə tutan bir prosesdir. İqlim Dəyişikliyi üzrə Hökumətlərarası Panelə (IPCC) görə isə uyğunlaşma ekosistemlər, eləcə də insan cəmiyyətləri tərəfindən iqlim dəyişikliklərinin mənfi təsirlərini azaldan və potensial faydalarından mümkün istifadəni nəzərdə tutan mexanizmdir [4].

Uzunmüddətli strategiyalar bütün Tərəflərin Paris Sazişinin 4-cü maddəsinin 19-cu bəndinə uyğun olaraq, ümumi, lakin fərqləndirilmiş məsuliyyətləri və müvafiq imkanları çərçivəsində uzunmüddətli aşağı tullantılı İEYQ-lər üzrə inkişaf strategiyalarını tərtib və təqdim etmək üçün say göstərməli olduqlarını bildirir.

Paris Sazişinin 7-ci maddəsinin 10 və 11-ci bəndlərinə əsasən, hər bir Tərəf müvafiq olaraq, onun prioritetlərini, icra və dəstək ehtiyaclarını, planlarını və tədbirlərini özündə əks etdirən uyğunlaşma məlumatını vaxtaşırı təqdim etməli və yeniləməlidir. Hər beş ildən bir təqdim olunan adaptasiya məsələləri üzrə məlumatlar katiblik tərəfindən idarə olunan ictimai reyestrdə qeydə alınır.

Konvensiya iqlim dəyişikliyinə həlli üzrə ölkələrin fəaliyyətlərinin şəffaflığını və hesabatlılığını gücləndirmək üçün bir sıra prosesləri müəyyən etmişdir. Belə ki, Sazişin 12-ci maddəsinə əsasən, bütün Tərəflərdən Konvensiyanın icrası haqqında hesabat vermək üçün milli inventarları və milli kommunikasiyaları təqdim etmələri xahiş olunur [5].

13.2.2 İstixana qazlarının ümumi illik emissiyaları

UNFCCC-nin son məqsədi antropogen təsirlər səbəbindən İEYQ-nin atmosferdəki konsentrasiyasının iqlim sisteminə təhlükə törədəcək həddə çatmasının qarşısının alınmasına nail olmaqdır. Bu baxımdan, İEYQ-nin atmosfer havasına emissiyasının miqdarının müəyyən edilməsi bu məqsədə nail olmaq üçün sözlərin mühüm elementidir. Bu səbəbdən, Konvensiyanın Tərəfləri olan ölkələr İqlim Dəyişikliyi Katibliyinə milli İEYQ inventarlarını təqdim edirlər.

Paris sazişinin də əsas məqsədi iqlim dəyişmələrinin risk və təsirlərini əhəmiyyətli dərəcədə azaldaraq, qlobal orta temperatur artımının sənayeləşmə dövrünə qədərki səviyyədən 2 °C-dən xeyli aşağı saxlanılması və temperatur artımının 1.5 °C-dək məhdudlaşdırılması üçün say göstərilməsidir. Saziş həm də ölkələrin iqlim dəyişikliyinə təsirləri ilə mübarizə imkanlarını gücləndirmək məqsədi daşıyır. İstixana qazlarının ümumi illik emissiyaları karbon dioksid (CO₂), metan (CH₄), azot oksidi (N₂O), perfluorokarbonlar (PFC), hidrofluorokarbonlar (HFC), kükürd heksaflorid (SF₆) və azot (trif) (NF₃) qazlarının CO₂ ekvivalentində miqdarlarının cəmi kimi hesablanır [6].

13.3. İqlim dəyişikliyinə fəsadlarının yüngülləşdirilməsi, uyğunlaşma, təsirin azaldılması və erkən xəbərdarlıq üzrə təhsil, maarifləndirmə və insan və təşkilati potensialın artırılması

Bu hədəfin monitorinqi üçün aşağıdakı göstəricidən istifadə olunur.

13.3.1 a) təhsil sahəsində milli siyasətdə; b) tədris proqramlarında (kurikulumlarda); c) müəllimlərin hazırlanması proqramlarında və d) şagirdlərin attestasiyası sistemində i) dünya vətəndaşlığı ruhunda tərbiyənin və ii) dayanıqlı inkişaf üçün təhsilin təşviqi dərəcəsi

Bu göstərici ayrı-ayrı ölkələrdə dünya vətəndaşlığı ruhunda maarifləndirmə və iqlim dəyişikliyi, insan hüquqları və gender bərabərliyi də daxil olmaqla dayanıqlı inkişaf naminə maarifləndirmənin milli təhsil sistemlərində, xüsusilə təhsil sahəsində aparılan milli siyasətdə, tədris

proqramlarında, müəllim hazırlığı proqramlarında və şagirdlərin attestasiyası sistemində təşviqi vəziyyətini əks etdirir.

Göstəricinin dörd komponentinin hər biri (siyasətlər, kurikulumlar, müəllim təhsili və şagirdin qiymətləndirilməsi) üçün bir sıra meyarlar ölçülür, daha sonra həmin meyarların qiymətlərinin aqreqatlaşdırılması yolu ilə hər bir komponent üçün sıfır və bir aralığında vahid qiymət çıxarılır.

Göstərici və onun metodologiyası YUNESKO-nun DİM 4-Təhsil 2030 üçün Göstəricilər üzrə Texniki Əməkdaşlıq Qrupu tərəfindən nəzərdən keçirilmiş və təsdiq edilmişdir.

Dayanıqlı inkişaf naminə maarifləndirmə təhsilalanlara mədəni müxtəlifliyə hörmətlə yanaşaraq indiki və gələcək nəsillər üçün ətraf mühitin mühafizəsi, iqtisadi səmərəlilik və ədalətli cəmiyyətin təmin edilməsi məqsədilə əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək və məsuliyyətli addımlar atmaq imkanı verir. Bu, ömürboyu təhsil deməkdir və kefiyyətli təhsilin ayrılmaz hissəsidir.

Dünya vətəndaşlığı ruhunda maarifləndirmə bütün insanlığa mənsub olma hissi yaratmaqla hər bir kəsə qarşı hörmət təlqin edir və təhsilalanlara məsuliyyətli və fəal qlobal vətəndaşlar kimi yetişməkdə kömək edir. Onun məqsədi təhsilalanlara qlobal çağırışların həllində fəal rol oynamaq və daha dinc, tolerant, inklüziv və təhlükəsiz dünyanın təmin edilməsi üçün fəal olaraq addımlar atmaq imkanı verməkdir [7].

13.a. Əhəmiyyətli yüngülləşdirmə tədbirləri və icra üzərində şəffaflıq baxımından inkişaf etməkdə olan ölkələrin ehtiyaclarını təmin etmək və mümkün qədər qısa müddətdə tətbiqetmə yolu ilə Yaşıl İqlim Fondunu tam şəkildə işə salmaq üçün bütün mənbələrdən, 2020-ci ilədək, hər il ümumilikdə 100 milyard ABŞ dolları məbləğində vəsait toplamaq məqsədi üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının iştirakçısı olan inkişaf etmiş ölkələrin üzərlərinə götürdükləri öhdəliyin yerinə yetirilməsi

Bu hədəfin nailolma vəziyyətinin qiymətləndirilməsi 13.a.1 göstəricisi ilə həyata keçirilir.

13.a.1 2025-ci ilədək 100 milyard ABŞ dollarının kollektiv səfərbər edilməsi məqsədi ilə mövcud olan davamlı öhdəliyə uyğun olaraq hər il təmin edilən və səfərbər olunan vəsaitlərin ABŞ dolları ilə məbləği

Bu göstəricinin istehsalı məqsədilə UNFCCC-nin ali orqanı olan Tərəflərin Konfransı (COP)² tərəfindən verilmiş göstəriş əsasında Maliyyə üzrə Daimi Komitə (SCF) mövcud məlumat mənbələrindən, o cümlədən axınların coğrafi və tematik balansı haqqında məlumatlardan istifadə edərək İqlim Maliyyəsi Axınlarının İkiillik Qiymətləndirilməsini və İcmalını hazırlayır. UNFCCC katibliyindən əldə edilən məlumatlar inkişaf etməkdə olan ölkələrin Tərəflərinə maliyyə dəstəyinə dair Konvensiyanın I Əlavəsi Tərəflərinin ikiillik Hesabatlarında bildirilən məlumatlara istinad edilir. Yalnız II Əlavə Tərəflər göstərilən maliyyə dəstəyi haqqında hesabat verməyi öhdəlik kimi götürmüş, digər I Əlavə Tərəflər isə bu məlumatı könüllü olaraq təqdim edirlər. Nəticə etibarilə, bu məlumatlar 100 milyard dollarlıq öhdəliyin kollektiv səfərbərlik məqsədinə nail olunması ilə bağlı göstərici kimi şərh edilməməlidir. Çünki UNFCCC çərçivəsində 100 milyard dollarlıq öhdəliyə doğru irəliləyişin qiymətləndirilməsində nəyin nəzərə alınması lazım olduğuna dair razılaşdırılmış vahid metodologiya yoxdur [8].

13.b. Qadınlara, gənclərə və yerli və təcrid olunmuş icmalara diqqət yetirməklə, ən az inkişaf etmiş ölkələrdə və inkişaf etməkdə olan kiçik ada dövlətlərində iqlim dəyişikliyi ilə bağlı effektiv planlaşdırma və idarəetmə potensialının artırılması mexanizmlərin təşviq edilməsi

Bu hədəfin monitorinqində istifadə olunan göstərici 13.2.1 göstəricisi ilə analogiya təşkil edir və aşağıdakı kimi şərh edilir.

13.b.1 Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının katibliyinə bildirildiyi qaydada, milli səviyyədə müəyyən edilmiş töhfələrə, uzunmüddətli

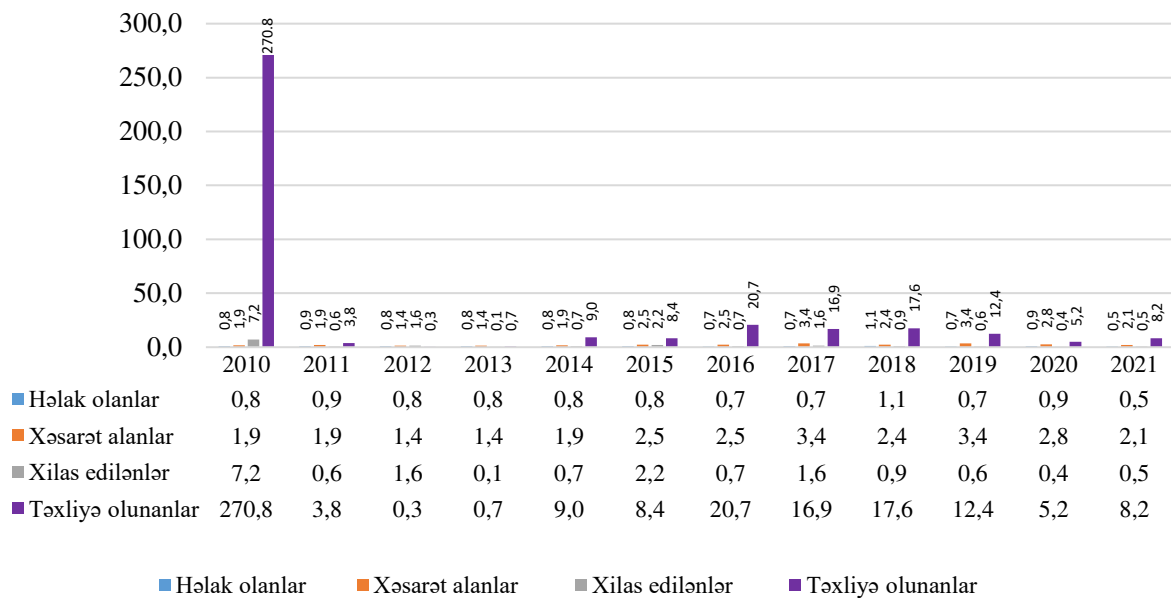
² Hər il konvensiyanın müddəalarının yerinə yetirilməsini nəzərdən keçirmək, konvensiya qaydalarının daha da inkişaf etdirilməsinə qərar vermək və yeni öhdəliklər barədə danışıqlar aparmaq üçün toplaşan ali orqandır. Konvensiyanın "ali orqanı", yəni onun ən yüksək qərar qəbul edən orqanıdır. Bu, Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün ölkələrin birliyidir.

strategiyalara, milli uyğunlaşma planlarına və uyğunlaşma kommunikasiyalarına malik ən az inkişaf etmiş ölkələrin və inkişaf etməkdə olan kiçik ada dövlətlərinin sayı [9]

Azərbaycan üzrə DİM 13-ə dair statistik məlumatlar

Azərbaycanda DİM 13-ün icra vəziyyətinə diqqət yetirsək görürük ki, məqsədə çatmaq üçün təyin olunmuş 8 göstəricidən 2-si üzrə məlumat mövcuddur (13.1.1 (milli kontekstdə mövcuddur) və 13.2.2), 3-ü üzrə məlumatın toplanılması planlaşdırılır (13.1.2, 13.1.3 və 13.3.1), 3-ü üzrə isə məlumat mövcud deyildir (13.2.1, 13.a.1 və 13.b.1) [10].

13.1.1 göstəricisi milli kontekstdə “Fəlakət nəticəsində həlak olmuş, xəsarət almış, xilas və təxliyə olunmuş şəxslərin sayı, əhalinin hər 100000 nəfərinə” kimi təqdim olunmuşdur. Göstəricinin 2010-2021-ci illər üzrə dinamikası aşağıdakı qrafikdə verilmişdir.

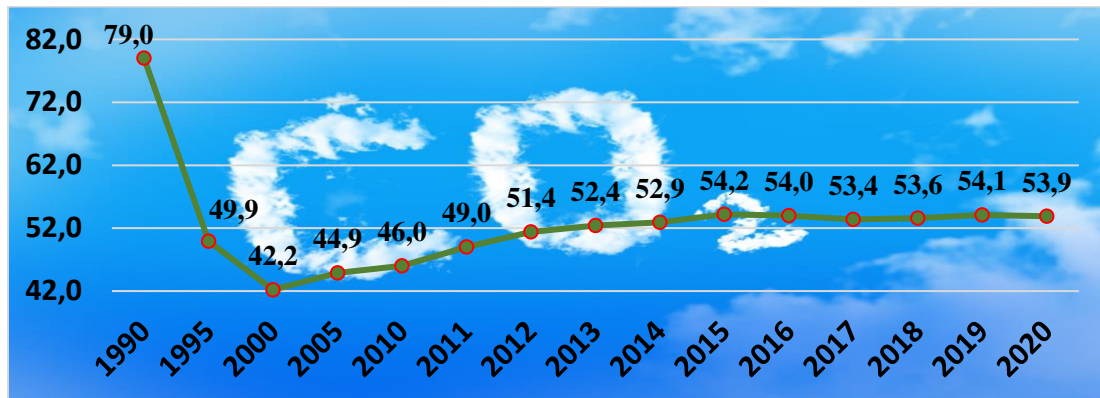
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi

Qrafik 1. 13.1.1 göstəricisinin 2010-2021-ci illər üzrə dinamikası

Qrafikdən də göründüyü kimi, 2021-ci ildə 2010-cu illə müqayisədə göstərici ümumilikdə 280.6-dan 11.3-dək enmişdir. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin təqdim etdiyi statistik məlumatlara əsasən qeyd etmək olar ki, 2021-ci ildə respublika ərazisində 187 təbii və 15060 texnogen mənşəli hadisə olmaqla, ümumilikdə 15247 hadisə baş vermişdir ki, bu da 2010-cu ildəki 7205 hadisədən 2.1 dəfə çoxdur. Baş vermiş fəlakətlər nəticəsində 55 nəfər həlak olmuş, 206 nəfər xəsarət almış, 821 nəfər təxliyə olunmuş, 51 nəfər isə xilas olunmuşdur.

Təbii mənşəli hadisələrin 114-ü və ya 61 faizi təhlükəli meteoroloji və aqrometeoroloji hadisələrin, 6-sı və ya 3.2 faizi təhlükəli geoloji hadisələrin, 1-i və ya 0.5 faizi təhlükəli hidroloji hadisələrin, 66-sı və ya 35.3 faizi isə təhlükəli geofiziki hadisələrin (zəlzələlər) payına düşür. Təbii mənşəli hadisələr nəticəsində 4 nəfər həlak olmuş, 1 nəfər xəsarət almış, 1 nəfər isə xilas edilmişdir [11].

13.2.2 (İstixana qazlarının ümumi illik emissiyaları) göstəricisinin Azərbaycan üzrə 1990-2020-ci illəri əhatə edən dinamikası aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir.

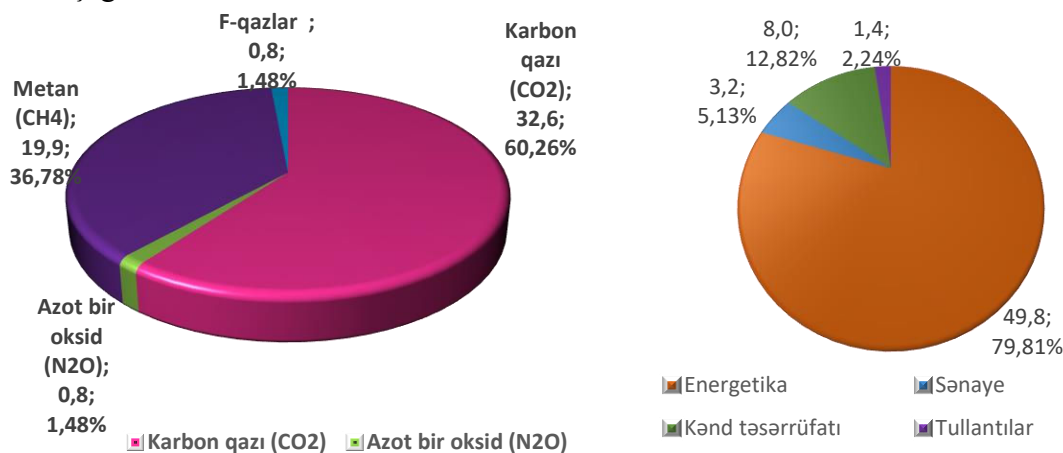

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

Qrafik 2. 13.2.2 göstəricisinin 1990-2020-ci illər üzrə dinamikası

Qrafikdən göründüyü kimi, istixana effekti yaradan qazların ümumi illik emissiyaları üzrə 1990-2000-ci illərdə azalma, 2000-2020-ci illərdə isə artım tendensiyası müşahidə edilir. Ümumilikdə isə İEYQ-nin emissiyası 1990-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə 31.8 faiz azalaraq 53.9 milyon ton CO₂ ekvivalentində təşkil etmişdir.

Göstəricinin 2019-cu ildə inqredientlər üzrə payı və 2020-ci ildə isə sektorlar üzrə payı qrafikləri aşağıdakı kimidir.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Qrafik 3. 13.2.2 göstəricisinin 2019-cu ildə inqredientlər, 2020-ci ildə isə sektorlar üzrə (torpaqdan istifadə, onun dəyişdirilməsi və meşə təsərrüfatı nəzərə alınmamaqla) payı

Qrafikə əsasən qeyd edə bilərik ki, İEYQ-nin emissiyasında ən çox paya malik inqredient CO₂-dir. İEYQ-nin emissiyasında ən çox paya malik sahə energetika sektorudur.

Nəticə

Sənayeləşmə dövründən sonra başlayan ekoloji böhran dünya ölkələrini birgə əməkdaşlığa çağırmışdır. Belə ki, İEYQ-nin emissiyasındakı davamlı artım dünya ölkələrinin dayanıqlı inkişafına yeni təhdidlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, “Gündəlik-2030”dan irəli gələn vəzifə və öhdəliklərin yerinə yetirilməsi birbaşa və dolayı səbəblərdən DİM 13-ün hədəflərinə çatmaqdan asılıdır. Çünki antropogen amillər nəticəsində yaranan İEYQ-nin emissiyalarının insanların sağlamlığına, yoxsulluğa, təbii fəlakətlərin tendensiyasına, kənd təsərrüfatının məhsuldarlığına, təmiz suya əlçatanlığa, işsizliyə, ərzaq təhlükəsizliyinə, səhrələşməyə, torpaqların degradasiyasına, bioloji müxtəlifliyin azalmasına, qlobal iqlim dəyişikliyinə təsirləri elmi cəhətdən artıq sübuta yetirilmişdir.

Bu məqsədlə, Azərbaycan da DİM 13-ə nail olmaq istiqamətində müəyyən irəliləyişlərə nail olmuşdur. Belə ki, İEYQ-nin emissiyası 1990-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə 31.8 % azalmışdır. Bu isə, İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına dair Paris Razılaşmasından irəli gələn “1990-cı baza ili ilə müqayisədə 2030-cu ilə istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının səviyyəsini 35 %-dək azaldılması” öhdəliyini götürmüş ölkəmiz üçün çox müsbət haldır. Lakin 2000-ci ildən etibarən müşahidə edilən artım tendensiyası bu sahədə görülən işlərin davamlı xarakter almasını şərtləndirir.

Digər tərəfdən, İEYQ emissiyalarına dair məlumat bazası daim yenilənməli və təkmilləşdirilməlidir. Həmçinin, İEYQ-nin təsirlərinə dair həqiqətə yaxın proqnozların verilməsi imkanlarının yaradılması və beynəlxalq müqayisəliliyin təmin edilməsi üçün DİM 13-ə dair göstəricilərin istehsalı BMT tərəfindən hazırlanan metodologiyalara əsaslanmalıdır. İEYQ-nin emissiyasında energetika sektorunun payının yüksək olması isə alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə xüsusi diqqət ayrılmasını, bu sahədə fəaliyyətlərin sürətləndirilməsini və yeni texnologiyaların tətbiqini zəruri edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ March 01, 2018. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-01-01.pdf>
2. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ July 07, 2017. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-01-02.pdf>
3. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ February 01, 2018. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-01-03.pdf>
4. United Nations, Framework Convention on Climate Change, LDC Expert Group: National Adaptation Plans. Technical guidelines for the national adaptation plan process: [Electronic resource]/ December, 2012.
URL: https://unfccc.int/files/adaptation/cancun_adaptation_framework/national_adaptation_plans/application/pdf/naptechguidelines_eng_low_res.pdf
5. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ March 01, 2021. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-02-01.pdf>
6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ March 01, 2021. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-02-02.pdf>
7. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ March 31, 2022. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-03-01.pdf>
8. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ March 01, 2021. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-0a-01.pdf>
9. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division: SDG indicator metadata (Harmonized metadata template - format version 1.0): [Electronic resource]/ March 01, 2021. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-13-0b-01.pdf>
10. Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə Milli Məlumatlandırma Portalı: İqlim dəyişikliyi və onun təsirlərinə qarşı mübarizə üzrə təcili tədbirlər görmək URL: <http://sdg.azstat.org:8484/az/goals/13/iqlim-deyisikliklerine-qarsi-mubarize/indicators>
11. Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi: Təbii və texnogen mənşəli hadisələrə dair statistik məlumat. URL: <https://www.fhn.gov.az/index.php?aze/pages/150>

A.Taghiyeva

*The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan
Doctoral student of Azerbaijan State University of Economics*

Theoretical methodological foundations of the Sustainable Development Goal 13 and its assessment in Azerbaijan

Abstract

In the article the methodology of the 8 indicators approved by the UN on the Sustainable Development Goal 13 called "Take urgent action to combat climate change and its impacts" was explained. At the same time, statistical information on SDG 13 for Azerbaijan was presented. Thus, statistical data on indicators 13.1.1 (Number of deaths, missing persons and directly affected persons attributed to disasters per 100,000 population) and 13.2.2 (Total greenhouse gas emissions per year) are provided.

Keywords: *sustainable development, greenhouse gases, climate change, SDG 13, disasters*

А.В.Тагиева

*Государственный статистический комитет Азербайджанской Республики
Докторант Азербайджанского государственного экономического университета*

Теоретико-методологические основы Цели устойчивого развития 13 и ее оценка в Азербайджане

Резюме

В статье была разъяснена методология 8 индикаторов, утвержденных ООН по Цели устойчивого развития 13 под названием «Принять срочные меры по борьбе с изменением климата и его последствиями». В то же время была представлена статистическая информация по ЦУР 13 для Азербайджана. Так, приводятся статистические данные по показателям 13.1.1 (Количество погибших, пропавших без вести и непосредственно пострадавших в результате бедствий на 100 000 населения) и 13.2.2 (Общие выбросы парниковых газов в год).

Ключевые слова: *устойчивое развитие, парниковые газы, изменение климата, ЦУР 13, бедствия*

Elmi redaktor: i.e.d., dos. M.Gülalıyev

Çara təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 30.08.2022

Çara qəbul edilib: 13.09.2022